

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v plénu složeném z předsedy Pavla Rychetského a soudců a soudkyň Ludvíka Davida, Jaroslava Fenyka, Josefa Fialy, Jana Filipa, Jaromíra Jirsy, Tomáše Lichovníka (soudce zpravodaje), Vladimíra Sládečka, Radovana Suchánka, Pavla Šámala, Kateřiny Šimáčkové, Vojtěcha Šimíčka, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka o návrhu **Městského soudu v Praze**, za který jedná JUDr. Aleš Šťastný, předseda senátu, na zrušení § 96 odst. 6 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění zákona č. 296/2017 Sb., za účasti **Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky**, jako účastníků řízení, takto:

Návrh na zrušení § 96 odst. 6 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění zákona č. 296/2017 Sb., se zamítá.

Odůvodnění:

I.

Rekapitulace průběhu dosavadního řízení

1. Návrhem ze dne 10. 10. 2018 doručeným Ústavnímu soudu dne 19. 10. 2018 se navrhovatel (Městský soud v Praze, dále jen „městský soud“) domáhá podle čl. 95 odst. 2 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) ve spojení s § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), zrušení § 96 odst. 6 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění účinném od 30. 9. 2017 (dále jen „o. s. ř.“), kdy byl do § 96 o. s. ř. vložen zákonem č. 296/2017 Sb. nový odstavec 6.

2. V řízení vedeném u Obvodního soudu pro Prahu 4 (dále jen „obvodní soud“) se žalobkyně (obchodní společnost Pekárna Příbram, a. s.) domáhala po žalované (obchodní společnosti Pekárna-cukrárna Hořovice, s. r. o.) úhrady nájemného ve výši 2 422 779,03 Kč podle smlouvy o nájmu nemovitého a movitého majetku. Obvodní soud rozsudkem ze dne 3. 5. 2012 č. j. 38 C 4/2010-126 žalobě vyhověl a uložil žalované, aby zaplatila uvedenou částku žalobkyni (výrok pod bodem I) a rozhodl o náhradě nákladů řízení (výrok pod bodem II). Obvodní soud dospěl k závěru, že mezi účastnicemi řízení nebyla uzavřena nájemní smlouva podle § 663 a násl. zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „obč. zák.“), nýbrž smlouva o nájmu podniku podle § 488b zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „obch. zák.“). Dovodil přitom, že smlouva byla uzavřena platně, ale nenabyla účinnosti, neboť nebyla schválena valnou hromadou žalobkyně, nebyla uveřejněna v Obchodním věstníku a ani nebyla založena ve sbírce listin. Nicméně i tak byla od svého uzavření pro smluvní strany závazná, a proto soud žalobu posoudil jako důvodnou.

3. K odvolání žalované městský soud rozsudkem ze dne 9. 1. 2013 č. j. 69 Co 539/2012-176

rozhodnutí obvodního soudu potvrdil (výrok pod bodem I) a rozhodl o náhradě nákladů odvolacího řízení (výrok pod bodem II). Proti pravomocnému rozsudku městského soudu podala žalovaná dovolání. Současně však žalovanou částku uhradila.

4. K dovolání žalované Nejvyšší soud rozsudkem ze dne 27. 10. 2015 č. j. 23 Cdo 1860/2013-266 rozhodnutí městského soudu a obvodního soudu zrušil a věc vrátil obvodnímu soudu k dalšímu řízení. Důvodem ke zrušení rozsudků soudů obou stupňů bylo neúplné a tedy i nesprávné právní posouzení věci, které bylo v rozporu s předchozí judikaturou Nejvyššího soudu, a to v tom, že městský soud neprovedl výklad projevu vůle stran, zda skutečně směřovala k uzavření smlouvy o nájmu podniku a nesprávně posoudil důsledky nezveřejnění nájemní smlouvy podle § 33 odst. 1 obch. zák. (§ 488b odst. 4 obch. zák.), dále v tom, že nesprávně posoudil důsledky neexistence písemného souhlasu podle § 67a obch. zák. a konečně při posouzení otázky, zda předmětem smlouvy byl podnik, resp. část podniku. Nejvyšší soud dospěl k závěru, že do nabytí účinnosti smlouvy nemají její strany práva a povinnosti, které smlouva zakládá. Vzhledem k tomu, že neúčinnost smlouvy je v tomto směru možno postavit na roveň neplatnosti či neexistence smlouvy, bylo povinností soudu posoudit v takovém případě žalobcem uplatněný požadavek na zaplacení peněžité částky podle předpisů upravujících nárok na vydání plnění z bezdůvodného obohacení.

5. Následně v průběhu dalšího řízení před obvodním soudem vznesla žalovaná v rámci procesní obrany námitku započtení částky ve výši 2 737 083,10 Kč, kterou na základě Nejvyšším soudem zrušených rozsudků uhradila a kterou považuje za plnění bez právního důvodu. Uvedenou částku žalovaná uplatnila k započtení jen do výše uplatněného nároku žalobkyně a pouze pro případ, že jiná její obrana nebude shledána důvodnou. Poté žalobkyně z důvodu učiněného započtení vzala žalobu zpět. Žalovaná vyjádřila se zpětvzetím žaloby nesouhlas, neboť má právní, morální a procesně ekonomický zájem na tom, aby o žalobě bylo pravomocně rozhodnuto.

6. Obvodní soud se zpětvzetím žaloby zabýval z pohledu § 96 odst. 6 o. s. ř. a usnesením ze dne 29. 6. 2018 č. j. 38 C 4/2010-436 řízení zastavil. Podle obvodního soudu toto ustanovení na zpětvzetí žaloby učiněné žalobkyní nedopadá, neboť důvodem zpětvzetí žaloby nebylo samotné zaplacení žalované částky, k němuž došlo v době, kdy trvaly účinky zrušených rozsudků, ale námitka započtení, již žalovaná učinila až poté, co byla předchozí rozhodnutí zrušena. Obvodní soud se dále zabýval otázkou, zda žalovaná měla vážné důvody nesouhlasu se zpětvzetím žaloby, pro něž lze zpětvzetí prohlásit za neúčinné, ty u ní ovšem neshledal, a proto řízení zastavil.

7. Proti usnesení obvodního soudu ze dne 29. 6. 2018 č. j. 38 C 4/2010-436 podala žalovaná odvolání k městskému soudu, v němž namítala, že základním důvodem zpětvzetí žaloby není započtení pohledávek, ale tvrzení žalobkyně, že od žalované již žalovanou částku obdržela. K této úhradě však došlo v době, kdy trvaly účinky citovaných pravomocných a vykonatelných rozsudků obvodního soudu a městského soudu a následné započtení nemohlo vést k zániku již zaniklého závazku. Žalovaná je toho názoru, že zpětvzetí návrhu učiněné žalobkyní není účinné a požaduje, aby řízení nebylo zastaveno.

8. Za tohoto procesního stavu městský soud řízení o odvolání žalované přerušil a věc předložil podle čl. 95 odst. 2 Ústavy Ústavnímu soudu s návrhem na zrušení § 96 odst. 6 o. s. ř.

II.

Rekapitulace obsahu návrhu

9. Navrhovatel v návrhu uvádí, že za dané procesní situace se musí zabývat použitím § 96 odst. 6 o. s. ř. Poukazuje na to, že ustanovení, jehož zrušení se domáhá, dopadá na plnění, které žalovaný žalobci poskytl poté, co bylo vydáno pravomocné (a vykonatelné) soudní rozhodnutí. Po zrušení pravomocného rozsudku městského soudu i obvodního soudu, za situace, kdy žalovaný na základě takového pravomocného (a vykonatelného) rozsudku žalobci v mezidobí plnil, nemůže být dále nárok na plnění uplatňovaný žalobou jako nárok ze smlouvy úspěšný. Buď závazek zanikl splněním žalovaného a již neexistuje nebo žalobce pohledávku vůči žalovanému vůbec neměl, a proto nemůže být žaloba na plnění ze smlouvy důvodná. Obě situace vedou k zamítnutí žaloby.

10. Napadené ustanovení však nedovoluje žalobci, aby vzal za nastalé procesní situace žalobu účinně zpět. Jestliže žalovaný usiluje o vrácení poskytnutého plnění (které poskytl podle pravomocného rozsudku, jenž byl následně zrušen) a žalobce mu plnění nevrátí, nezbývá mu, než nárok na vydání tvrzeného bezdůvodného obohacení uplatnit u soudu (samostatnou žalobou, případně vzájemnou žalobou). Není zde ale přitom žádný důvod pro to, aby se soud v probíhajícím řízení o uplatněném nároku žalobce měl (jinak) zabývat otázkou vzniku bezdůvodného obohacení, která nemá žádný vliv a význam pro výrok ve věci žaloby podané žalobcem. Relevantní význam pro posouzení (ne)důvodnosti žalobního nároku nemá ani námitka započtení případně vzniklého nároku žalovaného na vydání bezdůvodného obohacení.

11. Ustanovení § 96 odst. 6 o. s. ř. tak nutí žalobce, aby vedl řízení ke konečnému meritornímu zamítavému rozhodnutí, přičemž bez jakéhokoli smysluplného podkladu omezuje dispoziční oprávnění žalobce s žalobou, na kterém stojí občanskoprávní řízení v demokratickém právním státě. Napadené ustanovení v řízení o žalobcem uplatněném nároku ani neposkytuje žádnou ochranu práv žalovaného z hlediska případného vydání bezdůvodného obohacení, i kdyby měl být takový nárok opodstatněný. Rovněž neodstraňuje problémy, kdy žalovaný plní podle pravomocného rozsudku, který je následně zrušen v dovolacím řízení.

12. Navrhovatel uzavírá, že § 96 odst. 6 o. s. ř. nelze vykládat ani ústavně konformním způsobem, který by byl v souladu s povahou občanskoprávního řízení a principy demokratického právního státu a dbal dispozičního oprávnění žalobce s žalobou a jeho právem (nikoli donucením) uplatňovat práva soudní cestou [čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“)], neboť opačný výklad připouštějící účinnost zpětvzetí žaloby (i za souhlasu žalovaného) by byl vzhledem k dikci citovaného ustanovení vždy v rozporu s tímto zákonným ustanovením. Ustanovení § 96 odst. 6 o. s. ř. pak porušuje i právo vlastnit majetek (čl. 11 Listiny), neboť ve svém důsledku nutí žalobce, aby hradil náklady řízení protistrany, která bude mít v takovém řízení vždy úspěch (srov. § 142 odst. 1 o. s. ř., § 224 odst. 1 o. s. ř.).

III.

Znění napadeného ustanovení

13. Ustanovení § 96 odst. 6 o. s. ř. zní: *„Byl-li návrh na zahájení řízení vzat zpět až po té, co rozhodnutí odvolacího soudu, případně též soudu prvního stupně, o věci bylo dovolacím*

soudem zrušeno, soud rozhodne, že zpětvzetí návrhu není účinné, jestliže důvodem pro zpětvzetí návrhu byla skutečnost, která nastala v době, kdy trvaly účinky zrušeného rozhodnutí.“

IV.

Rekapitulace vyjádření účastníků a vedlejšího účastníka řízení

14. Podle § 42 odst. 4 a § 69 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“) zaslal Ústavní soud návrh na zrušení napadeného ustanovení Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky (dále jen „Poslanecká sněmovna“) a Senátu Parlamentu České republiky (dále jen „Senát“) jako účastníkům řízení, a vládě a Veřejnému ochránci práv, již jsou oprávněni vstoupit do řízení jako vedlejší účastníci řízení.

15. Poslanecká sněmovna se ve svém vyjádření ze dne 16. 1. 2019 omezila toliko na popis průběhu legislativního procesu, který vedl k přijetí zákona č. 296/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony (dále jen „zákon č. 296/2017 Sb.“), a jehož součástí je ustanovení, které je navrženo ke zrušení. K tomu uvádí, že uvedený zákon byl schválen potřebnou většinou poslanců Poslanecké sněmovny, byl podepsán ústavními činiteli a byl řádně vyhlášen. Ponechává přitom na Ústavním soudu, aby posoudil jeho ústavnost.

16. Senát se ve svém vyjádření ze dne 29. 1. 2019 rovněž věnuje pouze popisu průběhu legislativního procesu s tím, že zákon č. 296/2017 Sb., včetně napadeného ustanovení, byl přijat Senátem v mezích Ústavou stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem. Posouzení ústavnosti napadeného ustanovení ponechává rovněž na Ústavním soudu.

17. Vláda České republiky svého práva vstoupit do řízení nevyužila.

18. Veřejná ochránkyně práv sdělila, že podle § 69 odst. 3 zákona o Ústavním soudu nevstupuje do řízení jako vedlejší účastník.

19. Ústavní soud zaslal vyjádření účastníků navrhovateli na vědomí a k případné replice, ten však s ohledem na obsah vyjádření účastníků řízení nepovažoval za nutné blíže reagovat.

V.

Upuštění od ústního jednání

20. Ústavní soud seznal, že od ústního jednání nelze očekávat další objasnění a proto v souladu s § 44 zákona o Ústavním soudu rozhodnul bez konání ústního jednání.

VI.

Posouzení aktivní legitimity k podání návrhu

21. Podle čl. 95 odst. 2 Ústavy, dojde-li soud k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu. Toto oprávnění je dále konkretizováno v § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu, podle něhož může soud u Ústavního soudu podat návrh na zrušení zákona nebo jeho jednotlivých ustanovení. Aktivní legitimitu soudu k podání návrhu na zrušení právního předpisu, resp. jeho ustanovení, má podle čl. 95 odst. 2 Ústavy obecný soud, dospěje-li k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem, přičemž je pro tzv. incidenční případ nezbytná jeho reálná aplikace, nikoliv jen jeho hypotetické použití nebo jen nějaké jiné širší souvislosti s věcí projednávanou před obecným soudem.

22. Ústavní soud shledal tuto podmínku naplněnou, neboť městský soud v řízení, z něhož vychází jeho návrh, musí z důvodu zpětvzetí žaloby žalobkyní aplikovat § 96 odst. 6 o. s. ř., a to po zrušení předchozích pravomocných rozhodnutí, podle nichž bylo žalovanou plněno.

VII.

Ústavní konformita legislativního procesu přijetí napadeného ustanovení

23. Ústavní soud je v souladu s § 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu v řízení o kontrole norem povinen posoudit, zda napadený zákon (jeho jednotlivé ustanovení) byl přijat a vydán v mezích Ústavou stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem.

24. Z vyjádření účastníků řízení, jakož i ze sněmovních tisků bylo zjištěno, že zákon č. 296/2017 Sb. byl předložen vládou Poslanecké sněmovně v 7. volebním období, jako tisk 987. První čtení proběhlo na 55. schůzi dne 3. 3. 2017, ve kterém byl přikázán k projednání garančnímu ústavně právnímu výboru. Ústavně právní výbor návrh zákona projednal a vydal dne 20. 4. 2017 usnesení s pozměňovacími návrhy doručené poslancům jako tisk 987/2, jejichž součástí bylo i napadené ustanovení. Druhé čtení se uskutečnilo na 57. schůzi dne 26. 5. 2017, přičemž všechny podané pozměňovací návrhy byly zpracovány jako tisk 987/3. Ústavně právní výbor vydal dne 31. 5. 2017 usnesení garančního výboru s návrhem hlasovací procedury pro třetí čtení a svými stanovisky ke všem předloženým pozměňovacím návrhům jako tisk 987/4. Následné třetí čtení bylo na programu 59. schůze Poslanecké sněmovny dne 12. 7. 2017. Z přihlášených 147 poslanců se pro návrh zákona vyslovilo 104, 2 poslanci byli proti.

25. Dne 24. 7. 2017 byl návrh zákona doručen Senátu, kde mu bylo v senátní evidenci 11. funkčního období přiřazeno číslo tisku 175. Ústavně právní (garanční) výbor jej projednal dne 9. 8. 2017 (usnesení č. 71, senátní tisk č. 175/1) a doporučil schválit ve znění postoupeném poslaneckou sněmovnou. Senát se návrhem zákona zabýval na své 9. schůzi, kde jej usnesením č. 260 ze dne 16. 8. 2017 schválil ve znění postoupeném Poslaneckou sněmovnou, když v hlasování č. 23 ze 71 přítomných senátorů hlasovalo pro 49 senátorů a proti nebyl žádný. Po podpisu příslušnými ústavními činiteli byl zákon následně vyhlášen ve Sbírce zákonů.

26. Ústavní soud proto konstatuje, že zákon č. 296/2017 Sb. byl přijat ústavně předepsaným postupem, byl podepsán příslušnými ústavními činiteli a řádně vyhlášen.

VIII. Vlastní posouzení návrhu

27. Navrhovatel opírá svůj návrh na zrušení předmětného ustanovení o omezení dispozičního práva žalobce, přičemž tomuto právu přiznává povahu základního práva. Základní zásady řízení před soudem jsou na ústavní úrovni zakotveny v hlavě čtvrté Ústavy a v hlavě páté Listiny základních práv a svobod. Jsou jimi zejména rovnost účastníků, ústnost, veřejnost či zásada zákonného soudce. Žádný z článků Ústavy či Listiny však nezakotvuje dispoziční zásadu jako součást základních práv. Procesní pravidla řízení před soudem mající zajistit právo na spravedlivý proces jsou ponechána na úvaze zákonodárce (čl. 90 Ústavy, čl. 36 odst. 4 Listiny).

28. V posuzované věci jde o procesní pravidla upravená v občanském soudním řádu. S navrhovatelem lze souhlasit, že zásada dispoziční je jednou ze zásad sporného řízení. Avšak zásadou zákonnou (nikoli ústavní), a to i ve sporném řízení nikoli důsledně následovanou. Například podle § 96 odst. 3 o. s. ř. soud nemusí zpětvzetí žaloby připustit, stejně jako nemusí připustit změnu žaloby (§ 95 odst. 2 o. s. ř.). Nesporné řízení je na rozdíl od řízení sporného ovládáno především zásadou oficiality, a nikoli zásadou dispoziční. A přitom i v nesporném řízení jsou projednávány vztahy upravené soukromým právem hmotným (např. rodinné, dědické apod.).

29. „Povýšit“ dispoziční zásadu z úrovně zákonné na úroveň ústavní nelze ani prostřednictvím úvah o respektu k autonomii vůle. Ta je vlastní soukromému právu hmotnému, nikoli však již právu procesnímu, jež je právem veřejným. Jak ostatně stanoví článek 2 odst. 4 Ústavy i článek 2 odst. 3 Listiny, zákon může svobodné jednání omezit. A nezbytnou podmínkou soudního řízení je zákonná úprava jeho pravidel, jak to předpokládá článek 36 odst. 4 Listiny.

30. Respekt k autonomii vůle umožňuje každému učinit svobodné rozhodnutí, zda předloží svůj spor k rozhodnutí soudu. Učiní-li tak, musí se podrobit zákonem upravenému procesu a musí být připraven nést i následky. Řízení před soudem se netýká jen žalobce, ale samozřejmě i žalovaného. Články 96 odst. 1 Ústavy a 37 odst. 3 Listiny zakotvují rovnost účastníků řízení před soudem. A právě povinnost státu zajistit právo na soudní ochranu a právo na spravedlivý proces oběma (rovným) stranám soudního sporu přináší nutnost podrobit se zákonem stanoveným pravidlům, podmínkám a úpravě soudního řízení v jeho podrobnostech, jak to předpokládá čl. 36 odst. 4 Listiny, ze kterého plyne zmocnění pro zákonodárce stanovit podmínky (tedy zda a kdy lze před soudem žádat ochranu) a podrobnosti (jakým způsobem).

31. Právě uvedená ústavní východiska úpravy soudního řízení jsou určující pro posouzení ústavnosti napadeného ustanovení § 96 odst. 6 o. s. ř. Pro vzájemná práva a povinnosti stran soudního řízení zde není rozhodující smluvní ujednání, nýbrž pravidla, která mají zajistit dosažení účelu, tedy toho, proč bylo soudní řízení zahájeno a co je podáním návrhu sledováno. Podáním žaloby žalobce učiní účastníkem soudního sporu žalovaného. Ten je stranou sporu zpravidla proti své vůli, což je jistě v rozporu s požadavkem respektu k autonomii vůle jednotlivce. Nalézací i odvolací soud rozhodnou ve prospěch žalobce a žalovaný na základě pravomocného rozsudku je proti své vůli nucen splnit (domnělý či existující) dluh. Následně je pro žalobce příznivé rozhodnutí dovolacím soudem zrušeno a věc je se závazným právním názorem vrácena odvolacímu či až nalézacímu soudu. Za situace, kdy žalobce již dosáhl svého a v pokračujícím řízení by mohl toliko ztratit, je pro něj velmi výhodné vzít žalobu zpět a

dosáhnout zastavení řízení. Bylo by pak věci žalovaného, který byl do řízení „vtažen“ žalobcem, aby byl aktivní a zahájil na vlastní náklady a riziko nové soudní řízení, před jiným soudcem, případně i jiným soudem.

32. Z Listiny nelze dovodit, že mezi základní práva a svobody lze zařadit právo žalobce ukončit soudní spor v okamžiku, kdy je to pro něj maximálně výhodné a pro žalovaného minimálně výhodné. Protože takové základní právo žalobce nemá, je věcí zákonodárce, jakým způsobem ochrání práva žalovaného. Žalovaného, který se stal stranou sporu proti své vůli (*ex lege* podle § 90 o. s. ř.), který má podle Ústavy před soudem rovné postavení a který již ne zcela dobrovolně plnil na základě právě zrušeného soudního rozhodnutí. Zvolil-li zákonodárce řešení obsažené v platném znění § 96 odst. 6 o. s. ř. a nespolehal se na uvážlivé použití § 96 odst. 3 o. s. ř., lze polemizovat se vhodností takového řešení, ale nelze jej nazvat protiústavním a ani zcela nevhodným.

33. Napadené ustanovení umožňuje po vrácení věci soudu nižšího stupně (dovolacím soudem) pokračovat v řízení bez ohledu na to, že žalovaný žalobci plnil. Soud může vycházet z již provedených důkazů a provede již jen takové, jejichž potřeba vyplynula z kasačního rozhodnutí dovolacího soudu. Na základě před ním provedených důkazů a vycházejí z právního názoru dovolacího soudu (který je závazný pouze v této konkrétní věci), soud znovu o žalobě rozhodne. Stěží jinak, než že žalobu zamítne. V prvním případě proto, že se nově ukáže, že žaloba byla nedůvodná (žalobce uplatněný nárok neměl). Ve druhém případě proto, že soud dospěl opět k závěru, že žaloba naopak důvodná byla, avšak jejímu vyhovění brání dřívější plnění žalovaného, a na tomto základě byl uplatněný nárok uspokojen. V obou případech se ovšem – jako zásadní – uplatní, že výrok s odůvodněním tvoří integrální jednotu, pročež rozsudek v prvním případě (druhý není třeba řešit) představuje úplnou prejudici (viz § 135 odst. 2, § 159a odst. 1 o. s. ř.). Jestliže žalobce přijaté plnění nevydá dobrovolně, postačí v řízení o vydání bezdůvodného obohacení provést důkaz rozsudkem z původního sporu. Odpadá tak potřeba „skutečného“ sporu o bezdůvodné obohacení, k němuž by muselo dojít, jestliže by řízení po zpětvzetí žaloby bylo zastaveno. Takové řízení by muselo být vedeno – ve vztahu k řízení původnímu – znovu se vším všudy, neboť důkazy dříve provedené by nemohly být do řízení nového „jen tak přeneseny“, nýbrž by musely být provedeny znovu. Neobstojí ani námitka navrhovatele stran nákladů řízení. Mělo by být rozhodováno podle úspěchu ve věci. V prvním případě by měl úspěch žalovaný. Ve druhém případě je úspěch žalobce zprostředkovaný úsudkem o „úspěchu“ žalobcovy pohledávky. Zamítnutí žaloby pro plnění žalovaného na tom nic nemění. V situaci, kdy ani žalovaný nemá zájem na dalším vedení řízení, lze postupovat odklonem od speciálního pravidla upraveného v § 96 odst. 6 o. s. ř. k pravidlu obecnému upravenému v § 96 odst. 3 o. s. ř.

IX. Závěr

34. Ústavní soud s ohledem na výše uvedené uzavírá, že úprava obsažená v napadeném § 96 odst. 6 o. s. ř. nezasahuje do základních práv účastníků soudního řízení a není v rozporu s ústavním pořádkem. Ústavní soud tak neshledal důvody pro zrušení napadeného ustanovení a proto návrh podle § 70 odst. 2 zákona o Ústavním soudu zamítl.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 30. června 2020

Pavel Rychetský
předseda Ústavního soudu

Odlišné stanovisko soudců Jiřího Zemánka, Ludvíka Davida, Jaromíra Jirsy, Kateřiny Šimáčkové a Vojtěcha Šimíčka k nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 40/18

1. Jádrem sporu mezi disentujícími soudci a většinou pléna byla otázka, zda ustanovení § 96 odst. 6 o. s. ř. porušuje nějaké ústavně garantované základní právo, a pokud ano, tak které. Nález upírá ústavněprávní relevanci dispozičnímu oprávnění žalobce, které je zákazem zpětvzetí žaloby podle napadeného ustanovení vyprázdněno. Chápe totiž základní právo na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) jednosměrně, pouze z hlediska přístupu jednotlivce k soudu na základě jeho prvotního svobodného rozhodnutí, tedy jen jako právo „soudit se“ a podat žalobu, nikoliv obousměrně – i jako právo následně své prvotní rozhodnutí změnit a dále se už nesoudit, tedy v řízení nepokračovat a vzít žalobu zpět.

2. Mohlo by se zdát, že tento negativní aspekt je vlastní jen těm právům, která mají charakter svobody – tedy těm, která plní primárně obrannou funkci a zaručují jednotlivcům autonomní prostor, do něhož veřejné moci nepřísluší zasahovat bez splnění ústavně vymezených podmínek; jinak vyjádřeno, právům garantujícím *status negativus*. Tak tomu ovšem není. Negativní aspekt mají totiž i práva vyjadřující primárně pozitivní závazky státu, která zaručují jednotlivcům právo na určité plnění ze strany veřejné moci (*status positivus*). Dobře to je patrné u práva na vzdělání – jeho součástí je i právo se vzdělání nezúčastnit. Jediný případ, kdy je jednotlivec povinen své právo realizovat, tedy povinná školní docházka, je na ústavní úrovni výslovně upravena (čl. 33 odst. 1 věta druhá Listiny).

3. Je pravidlem, že součástí sféry chráněné základním právem je i tento negativní aspekt. Má-li být jeho ochrana v konkrétním případě vyloučena, je proto třeba snést přesvědčivé argumenty. Proto je třeba vycházet z toho, že právo na soudní ochranu (čl. 36 odst. 1 Listiny) nepředstavuje pouze garanci práva „soudit se“, ale zahrnuje rovněž právo „nesoudit se“ či „nepokračovat v souzení se“. Nejen, že většina nepředložila žádný argument, proč by tomu tak být nemělo – dokonce se rozhodla tuto argumentační linii zcela opomenout. Zmínku o čl. 36 odst. 4 Listiny, podle něhož podmínky a podrobnosti práva na soudní ochranu upraví zákon, obsaženou v bodech 29–30, za takové vypořádání považovat nelze. Zákonnou úpravu by totiž bylo třeba ještě podrobit testu proporcionality, což však většina nečiní.

4. Většina též nebere v úvahu důležitou zásadu soukromého práva, a to princip autonomie vůle. Autonomie vůle žádného z účastníků řízení není absolutní, avšak zásah do ní musí být vždy řádně odůvodněnou výjimkou. Ústavně aprobovaným důvodem pro zásah veřejné moci do procesních práv účastníka řízení by mohlo být plnění závazku státu dbát na vzájemnou (horizontální) vyváženost procesního postavení ostatních účastníků (*status positivus*; srov. nález ze dne 21. 10. 2008 sp. zn. IV. ÚS 1735/07, bod 31). Veřejná moc proto může – v zájmu ochrany rovných šancí protistrany – omezovat žalobce v (další) dispozici s jeho návrhem, pokud by, například, nakládání s ním mělo manipulativní povahu a druhého účastníka zbavovalo zákonných prostředků soudní ochrany.

5. Jak již bylo uvedeno, při posuzování veřejnoprávních zásahů do soukromoprávní sféry a při zkoumání, zda zákonodárce skutečně dosáhl spravedlivé rovnováhy mezi soupeřícími zájmy, Ústavní soud tradičně využívá test proporcionality. Tento test byl Ústavním soudem formulován již v nálezu ze dne 12. 10. 1994 sp. zn. Pl. ÚS 4/94 (N 46/2 SbNU 57). Jeho podstata spočívá v postupném zkoumání tří dílčích kritérií. Prvním kritériem je vhodnost, tj. odpověď na otázku, zda institut omezující určité základní právo umožňuje dosáhnout sledovaný legitimní cíl. Druhým kritériem je potřebnost (nezbytnost), spočívající v porovnávání legislativního

prostředku omezujícího základní právo, resp. svobodu, s jinými opatřeními umožňujícími dosáhnout stejného cíle, avšak nedotýkajícími se základních práv a svobod, a musí-li už tak učinit, pak alespoň způsobem k těmto právům a svobodám co možná nejšetrnějším. Třetím kritériem je přiměřenost (v užším smyslu), tj. zkoumání, zda újma na základním právu není nepřiměřená ve vazbě na sledovaný legitimní cíl. Opatření omezující základní práva a svobody nesmějí svými negativními důsledky převyšovat pozitiva, která přináší kolidující zájem na přijetí těchto opatření. Jak bude dále uvedeno, tak napadená právní úprava nenaplnuje již první kritérium, a to kritérium vhodnosti.

6. Napadené ustanovení bylo do občanského soudního řádu vloženo v rámci jeho novely provedené zákonem č. 296/2017 Sb. s účinností od 30. 9. 2017. V přijaté podobě vylučuje, aby řízení bylo skončeno procesním způsobem, tedy jeho zastavením z důvodu zpětvzetí žaloby, a nutí účastníky řízení i soud, aby v řízení pokračovali s představou, že o žalobě bude rozhodnuto věcně. V legislativním procesu bylo argumentováno tím, že soudci nebývali nakloněni takovému posuzování a – jak to jen šlo – na zpětvzetí žaloby přistupovali a řízení zastavovali. Následky s tím spojené pro žalovaného, důvody jehož nesouhlasu se zpětvzetím návrhu nebyly shledány „vážnými“ a který byl odkázán se svým nárokem proti (původnímu) žalobci na vydání neoprávněného majetkového prospěchu, resp. bezdůvodného obohacení, do samostatného řízení, již do svých úvah nepojímali. Nejvyšší soud přitom nereflektoval odkladem vykonatelnosti rozhodnutí podle § 243 o. s. ř. riziko, že by pozdějším jeho zrušením odpadl důvod k plnění.

7. „Vážný důvod“ nesouhlasu účastníka (žalovaného) se zpětvzetím návrhu podle § 96 odst. 3 o. s. ř. může být dán i v řízení, které lze zahájit i bez návrhu (např. statusové věci, jako určení neplatnosti manželství) nebo ve sporném řízení, které mohlo být zahájeno i na návrh druhé strany, tedy tam, kde „*zpětvzetím návrhu je žalovaný ohrožen ve svých oprávněných zájmech, např. proto, že v případě zpětvzetí a následného zastavení řízení by se již sám nemohl s úspěchem domáhat rozhodnutí o sporném nároku (například vypořádání společného jmění)*“ (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 11. 2003 sp. zn. 30 Cdo 1171/2002). Naproti tomu odpadl-li předmět řízení splněním ze strany žalovaného, nemá žalovaný žádný „vážný důvod“, pro který by mohl zvrátit zastavení řízení (usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 10. 10. 2013 č. j. 1 Cmo 290/2013-326); nesouhlas se zpětvzetím návrhu nelze uplatnit i v dalších případech. Zastavení řízení předpokládá souhlas žalovaného. Ustanovení § 96 odst. 3 o. s. ř. tím, že poskytuje soudu prostor pro vážení zájmů obou (všech) účastníků, je široce koncipovanou *generální klauzulí* pro určení mezi dispoziční zásady v civilním procesu. Přihlíží tak k ústavnímu imperativu vyvažování procesního postavení účastníků, který je součástí práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny a je garantován veřejnou mocí jako *status positivus*.

8. Napadené ustanovení se pak dostává do střetu s principem autonomie vůle zakotveným v čl. 2 odst. 3 Listiny, který je v podmínkách občanského soudního řízení vyjádřen zásadou dispoziční. Jak příhodně připomíná komentářová literatura, „*[p]odat návrh na zahájení řízení (žalobu) a následně jej vzít zpět je svaté právo navrhovatele a projev zásady dispoziční.*“ (srov. JIRSA, J. a kol. Občanské soudní řízení. Soudcovský komentář. Kniha II. § 79-180 občanského soudního řádu. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, str. 101).

9. Většina nahlíží na dispoziční oprávnění žalobce pouze v rovině podústavního procesního pravidla (bod 27.), neboť není jako zásada explicitně uvedeno v hlavě čtvrté Ústavy a v hlavě páté Listiny. Jeho pouze zákonnou úroveň, nemající ústavní rozměr, se pokouší doložit odkazem na případy, kdy procesní předpis umožňuje prolomení dispozičního oprávnění žalobce, nemusí-li soud připustit zpětvzetí žaloby (§ 96 odst. 3 o. s. ř.) nebo její změnu (§ 95

odst. 2 o. s. ř.), resp. kdy nesporné řízení, např. v rodinných věcech, je ovládáno především zásadou oficiality. Nález však opomíná, že v těchto případech jde o zákonné omezení dispoziční zásady, souladné s čl. 4 Listiny, neboť šetří její podstatu a smysl (odst. 4), a nikoliv o její vyprázdnění, k němuž naopak dochází použitím napadeného ustanovení.

10. Většinový názor pléna, podle něhož autonomie vůle „je vlastní soukromému právu hmotnému, nikoliv však již procesnímu“ (bod 29.), a nemůže proto být zdrojem konstitucionalizace dispoziční zásady, odporuje samotné prejudikatuře Ústavního soudu, který např. v nálezu ze dne 21. 4. 2009 sp. zn. Pl. ÚS 42/08 uvedl, že civilní řízení „[s]počívá mimo jiné na dvou základních zásadách – zásadě dispoziční a zásadě projednací. Úzký vzájemný vztah soukromého práva hmotného a veřejného občanského práva procesního je nejlépe vyjádřen právě zásadou dispoziční. Smyslem a účelem civilního práva procesního je poskytovat ochranu subjektivním soukromým právům, tj. veřejné občanské procesní právo slouží soukromému právu hmotnému, a pokud tento svůj úkol neplní, ztrácí svůj význam. Vzájemné funkční vazby soukromého práva hmotného, jež je postaveno na autonomii vůle účastníků soukromoprávních vztahů, a veřejného občanského práva procesního se promítají do oblasti práva procesního především prostřednictvím dispoziční zásady, která ovládá civilní proces. Dispoziční zásada představuje specifické promítnutí soukromoprávní autonomie vůle do oblasti civilního procesu. Stranám je dáno, aby svobodně, v souladu se zásadou dispoziční, nakládaly jak řízením, tak i předmětem řízení.“ V nálezu ze dne 28. 1. 2004 sp. zn. I. ÚS 546/03 (N 12/32 SbNU 107) Ústavní soud konstatoval, že „[z]ákladním atributem právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR) je ochrana základních práv jednotlivce, do nichž je státní moc oprávněna zasahovat pouze ve výjimečných případech, zejména tehdy, pokud jednotlivec svými projevy (včetně projevů volních, které mají odraz v konkrétním jednání) zasahuje do práv třetích osob nebo pokud je takový zásah ospravedlněn určitým veřejným zájmem, který však musí vést v konkrétním případě k proporcionalnímu omezení příslušného základního práva. Jinými slovy, podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce, která také požívá ochrany ze strany státu tak, že na jedné straně stát zajišťuje takovou ochranu proti zásahům ze strany třetích subjektů, jednak sám vyvíjí pouze takovou aktivitu, kterou do této sféry nezasahuje, resp. zasahuje pouze v případech, které jsou odůvodněny určitým veřejným zájmem a kdy je takový zásah proporcionalní (přiměřený) s ohledem na cíle, jichž má být dosaženo. V takových případech musí státní moc takové projevy jednotlivců toliko respektovat, případně aprobovat, pokud má toto jednání eventuálně vyvolávat další právní důsledky.“

11. Ústavní soud v nálezu ze dne 27. 5. 2009 sp. zn. Pl. ÚS 42/08 (N 90/53 SbNU 159) zdůraznil, že „[p]ovinnost respektovat autonomii vůle platí nejen pro orgány, které právo interpretují a aplikují, ale bezpochyby též pro zákonodárce.“

12. Napadené ustanovení primárně míří na situace, kdy žalovaný, který žalobci plnil na základě pravomocného rozhodnutí, jež bylo posléze Nejvyšším soudem zrušeno, má zájem na rozdílu od žalobce na pokračování a dokončení sporu, neboť žaloba, kterou podal žalobce, bude muset být vždy zamítnuta, což má důsledky přinejmenším v oblasti nákladů řízení. Nebude však neobvyklá ani jiná situace, kdy na pokračování a dokončení sporu nebude mít zájem ani žalobce, ale ani žalovaný (např. protože se budou chtít dohodnout mimosoudně, pohledávky si vzájemně započítají apod.).

13. Jak již bylo uvedeno výše, právo disponovat s řízením je základním procesním právem žalobce. Na druhé straně ovšem nelze přehlédnout, že i samotný žalovaný může mít zájem na dokončení sporu a na meritorním vyřízení věci nebo dokonce zpětvzetí návrhu může být v rozporu s jeho oprávněnými zájmy. Proto také nelze ponechat zcela na vůli žalobce, jak bude

s již zahájeným řízením dále nakládat. Institucionální záruku toho, že žalobce nebude své právo na soudní ochranu zneužívat, představuje § 96 odst. 3 věta první o. s. ř., podle něhož, jestliže ostatní účastníci řízení se zpětvzetím návrhu z vážných důvodů nesouhlasí, soud rozhodne, že zpětvzetí návrhu není účinné.

14. Ustanovení § 96 odst. 3 věta první o. s. ř. tak sice do jisté míry rovněž omezuje oprávnění žalobce při dispozici se žalobou během již zahájeného soudního řízení, avšak na rozdíl od striktně formulovaného § 96 odst. 6 o. s. ř. má toto omezení racionální základ v podobě ochrany žalovaného. Obecným soudům tedy při využití § 96 odst. 3 o. s. ř. nic nebrání, aby ve věci samé pokračovaly v řízení již zahájeném, v jeho rámci posoudily argumentaci obou stran a ve věci rozhodly.

15. Napadené ustanovení nebylo součástí vládního návrhu novelizujícího občanský soudní řád, ale do textu zákona se dostalo až v rámci změn iniciovaných ústavně právním výborem Poslanecké sněmovny. Jak se podává z odůvodnění návrhu ústavně právního výboru (viz příloha č. 19 k zápisu z 85. schůze ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny konané ve dnech 19. 4. a 20. 4. 2017), zavedení zákazu zpětvzetí návrhu považoval předkladatel pozměňovacího návrhu za nutné z následujících tří důvodů: existující rozdílné názory soudní praxe na to, jak postupovat, bylo-li plněno podle pravomocného rozhodnutí, které bylo později zrušeno; nevýhodné postavení žalovaného v situaci, kdy je mu pravomocným a vykonatelným rozhodnutím uložena povinnost k plnění, o kterém je přesvědčen, že je v rozporu s hmotněprávními vztahy, a podá mimořádný opravný prostředek, jemuž je vyhověno; porušení zásady hospodárnosti soudního řízení.

16. V posuzované věci dochází ke střetu mezi na jedné straně (přínejmenším zákonodárcem tvrzeným) zájmem na odstranění nevýhodného postavení žalovaného a zvýšení hospodárnosti řízení a na straně druhé základním právem na soudní ochranu, obsahujícím i „právo se nesoudit“ a ústavním principem autonomie vůle, který je v podmínkách občanského soudního řízení vyjádřen zásadou dispoziční.

17. Měl-li by být naplněn tvrzený trojjediný legitimní cíl tohoto ustanovení spočívající (podle vůle zákonodárce vyjádřené v odůvodnění návrhu na přijetí tohoto ustanovení) ve zlepšení postavení žalovaného, zvýšené hospodárnosti řízení či sjednocení soudní praxe, nespĺňuje § 96 odst. 6 o. s. ř. ani jeden z nich, resp. jeho efekt je velice sporný (k tomu blíže Lavický, P., Kotásek, J. Zákaz zpětvzetí žaloby podle nového § 96 odst. 6 OSŘ. Právní rozhledy, 2018, č. 1, str. 1 an.).

18. Ačkoliv neobstojí žádný z důvodů, o něž se opíral ústavně právní výbor při návrhu na zakotvení § 96 odst. 6 o. s. ř., pokouší se většina přesto obhájit toto ustanovení a konstruuje jeho nový účel.

19. Většina přiznává, že žalovanému – bude-li se chtít domoci vrácení plnění – nezbude než zahájit nový soudní spor. Současně ovšem většina tvrdí, že zamítavé rozhodnutí o původní žalobě významně zlepší procesní pozici žalovaného v tomto novém sporu. Ačkoliv totiž původní žaloba musí být zamítnuta, podle většiny budou obecné soudy rozlišovat mezi případy, kdy žalobce neměl nárok na to, čeho se domáhal žalobou, a poskytnutím plnění se tedy bezdůvodně obohatil, a případy, kdy tento nárok měl, avšak ten zanikl plněním na základě zrušeného rozhodnutí. Podle většiny v prvním případě uvedou soudy do odůvodnění zamítavého rozsudku, že se žalobce bezdůvodně obohatil. Jelikož dle většiny „výrok s odůvodněním tvoří integrální jednotu“, bude takové hodnocení představovat „úplnou

prejudici (viz § 135 odst. 2, § 159a odst. 1 o. s. ř.)“*“*. Žalovaný se sice i tak bude muset domáhat vydání bezdůvodného obohacení samostatnou žalobou (neuplatní-li vzájemný návrh), ale v tomto řízení údajně „postačí ... provést důkaz rozsudkem z původního sporu“. Tento závěr však pohledem platného práva neobstojí.

20. Jak se výslovně uvádí v § 159a odst. 1 o. s. ř., na který většina odkazuje, právní moci nabývá pouze výrok soudního rozhodnutí – tedy nikoliv části odůvodnění. Úvahy v odůvodnění rozsudku, zda se žalobce bezdůvodně obohatil či nikoliv, tedy závazné býtí nemohou, byť většina naznačuje opak.

21. Ostatně ani většina by si patrně nepřála, aby části odůvodnění byly závazné, kdyby dostatečně domyslela důsledky svého závěru. Stačí si představit, že toto hodnocení bude chybné: tedy že soud zamítne žalobu s tím, že žalobce se bezdůvodně obohatil, ačkoliv ten měl ve skutečnosti nárok na dané plnění; nebo že naopak soud zamítne žalobu s odůvodněním, že žalobce obdržel od žalovaného to, co mu po právu náleželo, ačkoliv ve skutečnosti se jednalo o bezdůvodné obohacení. Žalobce ani žalovaný by neměli možnost takovému hodnocení obsaženému v odůvodnění čelit – soudy by totiž dospěly ke správnému výroku spočívajícímu v zamítnutí žaloby, a odvolání ani dovolání jen proti důvodům rozhodnutí není přípustné (§ 202 odst. 3 a § 236 odst. 2 o. s. ř.). Opravdu se tedy většina domnívá, že v případném sporu o vydání bezdůvodného obohacení je pro obecné soudy závazný závěr, zda k bezdůvodnému obohacení došlo, vyslovený toliko v odůvodnění rozsudku vydaného v původním sporu?

22. Jasně ovšem není ani to, proč vůbec většina implicitně vychází z toho, že soudy se po vrácení věci v původním sporu budou zabývat tím, zda došlo k bezdůvodnému obohacení, nebo zda žalobce měl na plnění hmotněprávní nárok, a budou toto hodnocení uvádět v odůvodnění svého rozhodnutí. Takový postup není nezbytný pro rozhodnutí věci, neboť žaloba musí být tak jako tak zamítnuta, čehož si je většina vědoma. Žádné ustanovení soudům neukládá pokračovat v řízení kvůli zodpovězení otázek, které nemohou ovlivnit rozhodnutí věci. Zabývat se touto otázkou by mohlo vést k prodloužení řízení, zvláště bude-li třeba dalšího dokazování, přičemž výsledek tohoto hodnocení není a nemůže být závazný. Shrnuto, soudy nemají důvod zabývat se tím, zda došlo k bezdůvodnému obohacení, a i kdyby to učinily, nebudou jejich závěry závazné.

23. I přes to však napadené ustanovení vnucuje účastníkům řízení, aby v něm pokračovali i v případě, kdy na takovém pokračování nebude mít zájem žádný z nich. Bez identifikace konkrétních důvodů, které by měly či naopak neměly vést k neúčinnosti zpětvzetí žaloby, dochází k tomu, že stejnému procesnímu režimu jsou bez rozdílu podrobeni i účastníci s nestejnými hmotněprávními dezideraty. Navíc, jak plyne z výše uvedeného, napadené ustanovení není vhodné k dosažení žádného z legitimních cílů, jež určil zákonodárce. Nemůže pak sloužit ani k dosažení účelu, který v něm spatřuje většina pléna.

24. **Napadené ustanovení § 96 odst. 6 o. s. ř. tak zasahuje do ústavního práva na soudní ochranu zaručeného čl. 36 odst. 1 Listiny (jeho omisivní složky – „práva nesoudit se“) jednoho účastníka řízení-žalobce, aniž by tím docházelo k vyvažování ústavního práva na soudní ochranu druhého účastníka-žalovaného (nevyhne se samostatnému uplatnění svého nároku na vrácení poskytnutého plnění). Ke stejnému výsledku může soud dospět i podle obecného ustanovení § 96 odst. 3 téhož zákona, aniž by bylo zasaženo do autonomie vůle žalobce.**

25. Napadené ustanovení o. s. ř. proto není jen nevhodné, neúčelné či nadbytečné, ale i protiústavní. Proto mělo být odstraněno. Vinou většinového stanoviska pléna Ústavního soudu však byla tato příležitost promeškána.

V Brně dne 30. června 2020

Jiří Zemánek

Ludvík David

Jaromír Jirsa

Kateřina Šimáčková

Vojtěch Šimíček